

ET

ET

ET

EUROOPA ÜHENDUSTE KOMISJON

Brüssel 16.7.2008
KOM(2008) 466 lõplik

ROHELINE RAAMAT

Autoriõigus teadmispõhises majanduses

ROHELINE RAAMAT

Autoriõigus teadmispõhises majanduses

SISUKORD

1.	Sissejuhatus	3
1.1.	Rohelise raamatu eesmärk.....	3
1.2.	Rohelise raamatu valdkonnad	3
2.	Üldküsimused.....	4
3.	Erandid: konkreetsed probleemid	5
3.1.	Raamatukogude ja arhiivide huvides kehtestatud erandid.....	6
3.1.1.	Digiteerimine (säilitamine)	7
3.1.2.	Digiteeritud teoste kättesaadavaks tegemine	8
3.1.3.	Omanikuta teosed.....	9
3.2.	Puudega inimeste huvides kehtestatud erand.....	11
3.3.	Teoste levitamine õppetöö ja teadusuuringute eesmärgil	13
3.4.	Kasutaja loodud sisu	16
4.	Üleskutse kommentaaride esitamiseks.....	17

1. SISSEJUHATUS

1.1. Rohelise raamatu eesmärk

Käesoleva rohelise raamatu eesmärk on edendada arutelu teemal, kuidas oleks siduskeskkonnas kõige parem teaduslikel ja hariduslikel eesmärkidel teadmisi levitada. Üks rohelise raamatu eesmärke on käsitleda mitut küsimust, mis on seotud autoriõiguse rolliga „teadmistepõhises majanduses“¹, ning algatada nende küsimuste kohta arutelu.

Roheline raamat koosneb sisuliselt kahest osast. Esimeses osas vaadeldakse Euroopa peamises autoriõigust käsitlevas õigusaktis – Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivis 2001/29/EÜ autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas² – esitatud ainuõiguste eranditega seotud üldküsimusi. Teist teadmistepõhise majanduse jaoks olulist õigusakti – direktiivi 96/9/EÜ andmebaaside õiguskaitse kohta³ – on käsitletud eraldi aruandes⁴. Mõnesid selle direktiivi aspekte, nagu erandeid ja piiranguid, kajastatakse siiski ka käesolevas aruandes.

Teises osas käsitletakse konkreetseid küsimusi, mis on seotud teadmiste levitamise jaoks kõige asjakohasemate erandite ja piirangutega, ning seda, kas need erandid peaksid digitaalse levitamise ajastul muutuma.

Küsimusi analüüsitakse tasakaalustatud viisil, võttes arvesse nii kirjastajate, raamatukogude, haridusasutuste, muuseumide, arhiivide, teadlaste, puudega inimeste kui ka laiema üldsuse vaatenurki.

1.2. Rohelise raamatu valdkonnad

Euroopa ühtset turgu käsitlevas teatises⁵ toonitas komisjon teadmiste ja uuenduste vaba liikumise kui ühtse turu "viienda vabaduse" edendamise vajalikkust. Rohelises raamatus keskendutakse sellele, kuidas teaduslike ja hariduslike materjale üldsusele levitatakse ning kas teadmised on siseturul vabas ringluses. Samas ei piirdata ainult teaduslike ja hariduslike materjalidega. Materjalid, mis ei mahu nimetatud raamidesse, kuid on väärtuslikud teadmiste täiustamise seisukohalt, kuuluvad samuti rohelise raamatu käsitlusalasse.

Roheline raamat on suunatud nii teadlastele, uurijatele, õpilastele, puudega inimestele kui ka laiemale üldsusele, kes soovivad suurendada oma teadmisi ja tõsta haridustaset Interneti abil.

¹ Terminiga „teadmistepõhine majandus“ viidatakse tavapäraselt majandustegevusele, mis ei põhine loodusvaradel (näiteks maa ja mineraalid), vaid intellektuaalsetel ressurssidel, nagu oskusteave ja teadmised. Teadmistepõhise majanduse põhimõtte seisneb selles, et nii teadmisi kui ka haridust (nimetatakse ka „inimkapitaliks“) saab käsitada kommertsvarana või hariduslike ja intellektuaalsete toodete ja teenustena, mida saab suure tuluga eksportida. On selge, et teadmistepõhine majandus on olulisem loodusvarade poolest vaesemate piirkondade jaoks.

² Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2001. aasta direktiiv 2001/29/EÜ autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas (EÜT L 167, 22.6.2001, lk 10–19). Komisjon avaldas 2007. aastal aruande, milles antakse hinnang selle kohta, kuidas liikmesriigid on kõnealuse direktiivi artiklid 5, 6 ja 8 siseriiklikusse õigusesse üle võtnud ja siseriiklikud kohtud neid kohaldanud. Vt aruannet direktiivi 2001/29/EÜ (autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas) rakendamise kohta, mis on kättesaadav järgmisel veebilehel: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/copyright-infso/copyright-infso_en.htm.

³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. märtsi 1996. aasta direktiiv 96/9/EÜ andmebaaside õiguskaitse kohta (EÜT L 77, 27.3.1996, lk 20–28).

⁴ http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/prot-databases/prot-databases_en.htm

⁵ KOM(2007) 724 (lõplik) 20.11.2007 – 21. sajandi Euroopa ühtne turg

Teadmiste laiem levik soodustab kaasavamate ja ühtekuuluvamate ühiskondade teket ning aitab tagada võimaluste võrdsuse, mis on kooskõlas uuendatud sotsiaalmeetmete kavas seatud eesmärkidega.

Autoriõiguste kaitse kõrge tase on intellektuaalseks loominguks hädavajalik. Autoriõiguste kaitsega tagatakse loovuse säilimine ja areng autorite, tootjate, tarbijate ja laiema üldsuse huvides. Autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste kaitse tugev ja tõhus süsteem on peamisi abinõusid tagamaks, et autorid ja tootjad saavad oma loometöö eest tasu, ning julgustamaks tootjaid ja kirjastajaid loometöösse investeerima (vt direktiivi põhjendused 10 ja 11). Kirjastamissektoril on märkimisväärne panus Euroopa majandusse⁶. Komisjon palub teadlastel esitada oma seisukohad digitaalsisu edastamise uute meetodite kohta. Kõnealused uued edastamise meetodid peaksid võimaldama tarbijatele ja teadlastele juurdepääsu kaitstud sisule, rikkumata samas autoriõigusi. Samuti on autoriõiguste kaitse kooskõlas progressi ja uuenduste edendamise vajalikkusega.

Olemasolevate autoriõigust käsitlevate õigusaktide kaudu on püütud saavutada tasakaalu mineviku loominguga ja tehtud investeeringu eest tasu saamise tagamise ning teadmistoodete tulevikus levitamise vahel, koostades erandite ja piirangute loetelu, et võimaldada konkreetseid teadusuuringutega, raamatukogudega ja puudega inimestega seotud tegevusi. Sellega seoses on direktiivis esitatud erandite ja piirangute ammendav loetelu. Need erandid ei ole liikmesriikidele siiski kohustuslikud ning isegi kui need on siseriiklikul tasandil vastu võetud, on liikmesriikide sõnastanud erandid piiravamad kui direktiivis.

2. ÜLDKÜSIMUSED

Direktiiviga on ühtlustatud reprodutseerimisõigus, üldsusele edastamise õigus, üldsusele kättesaadavaks tegemise õigus ja levitamisõigus. Ühtlustamispiüde aluseks oli põhimõte, et õiguste valdajatele tuleb tagada kaitstuse kõrge tase; sellepärast on ainuõiguste mõiste ulatus väga lai. Mõni huvirühm on tõstatanud küsimuse, kas ainuõiguste kehtestamine tagab sissetulekute õiglase osa kõigile õiguste valdajate kategooriatele. Autorid (nagu heliloojad, filmirežissöörid ja ajakirjanikud), aga eriti just esitajad väidavad, et nad ei ole uue kättesaadavaks tegemise õiguse rakendamisel seoses teoste sidusvõrgus kasutamise ja märkimisväärset tulu saanud.

Lisaks ainuõiguste kohandamisele siduskeskkonna jaoks on direktiiviga kehtestatud ka autoriõiguste kaitse erandite ammendav loetelu, kuigi rahvusvahelist kohustust selle kehtestamiseks ei olnud. Erandite loetelu koostamise peamine põhjus näib olevat piirata liikmesriikide võimalusi uute erandite kehtestamisel või olemasolevate erandite ulatuse laiendamisel direktiiviga lubatust kaugemale. Liikmesriigid on õigusloome protsessi käigus järk-järgult kehtestanud praeguse ühe kohustusliku ja 20 valikulise erandiga loetelu.

Erandite rakendamise tingimused on sõnastatud küllaltki üldsõnaliselt. Väidetavalt on tingimuste koostajate selline lähenemine jätnud liikmesriikidele direktiivis esitatud erandite rakendamisel võrdlemisi suure vabaduse. Välja arvatud ajutise kopeerimise erand, võib siseriiklik õigus olla erandite ulatuse suhtes direktiivist piiravam. Direktiivis sätestatud

⁶ Euroopa Kirjastajate Föderatsiooni läbiviidud uuringu kohaselt oli raamatute kirjastamise müügitulu 2004. aastal 22 268 miljonit eurot. 2004. aastal kirjastati rohkem kui 620 000 uut raamatut või väljaannet ja raamatute kirjastamise sektoris oli hõivatud ligikaudu 123 000 täiskohaga töötajat. Vt veebilehel: <http://www.fep-fee.be/>.

erandite ammendaval lootelul olnud teatav ühtlustav mõju, sest liikmesriigid ei tohi säilitada või kehtestada loetellu mittekaasatud erandeid.

Lisaks on direktiivi artikli 5 lõikega 5 sätestatud, et direktiiviga lubatud erandeid ja piiranguid kohaldatakse üksnes teatavatel erijuhtudel, mis ei ole vastuolus teose või muu objekti tavapärase kasutusega ning ei mõjuta põhjendamatult õiguste valdaja õiguspäraseid huve. Seda sätet tuntakse kui "kolmeastmelist testi".

Artikli 5 lõike 5 sõnastus kajastab ühenduse rahvusvahelisi kohustusi autoriõiguste ja sellega seotud õiguste valdkonnas. Kolmeastmeline test on samadel tingimustel sätestatud ka Berni konventsiooni⁷ artikli 9 lõikes 2 ja eelkõige intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide lepingu (nn TRIPS leping,⁸ milles ühendus on osaline) artiklis 13⁹. Seepärast on kolmeastmeline test rahvusvahelise autoriõiguste raamistiku osa, mida ühendus ja selle liikmesriigid peavad järgima. Kõnealuselt testist on saanud kõigi autoriõiguste piirangute võrdlusalus¹⁰.

Küsimused

- (1) **Kas tuleks toetada kokkulepete sõlmimist õiguste valdajate ja kasutajate vahel autoriõiguste erandite rakendamisel või kehtestada selleks suunised?**
- (2) **Kas tuleks toetada kokkulepete sõlmimist õiguste valdajate ja kasutajate vahel muude aspektide puhul, mis ei ole hõlmatud autoriõiguste eranditega, või kehtestada selleks suunised või tüüplepingud?**
- (3) **Kas mittekohustuslike erandite lootelul põhinev lähenemine on areneva Interneti-tehnoloogia ja valitsevate majanduslike ja sotsiaalsete ootuste taustal piisav?**
- (4) **Kas eranditest kasusaajate suurema õiguskindluse ja parema kaitstuse tagamiseks tuleks muuta mõni erandikategooria kohustuslikuks?**
- (5) **Kui jah, siis millised?**

3. ERANDID: KONKREETSED PROBLEEMID

Rohelises raamatus keskendutakse nendele autoriõiguse eranditele, mis on teadmiste levitamise jaoks kõige asjakohasemad, täpsemalt järgmistele:

⁷ Kuigi ühendus ei ole Berni konventsiooni osaline (kusjuures ei saakski olla, kuna Berni Liidu liikmelisus on piiratud riikidega), peab ta vastavalt TRIPS lepingu artiklile 9 järgima konventsiooni sätteid.

⁸ Kõnealune leping on esitatud Maailma Kaubandusorganisatsiooni asutamislepingu 1C lisas.

⁹ TRIPS lepingu artiklis 13 (pealkirjaga „Piirangud ja erandid”) on sätestatud üldise erandi klausel, mida kohaldatakse autoriõiguste valdajate ainuõiguste suhtes. TRIPS lepingu artiklit 13 on tõlgendatud WTO vaidluste lahendamise organi otsuses seoses Ameerika Ühendriikide autoriõiguseseaduse artikli 110 lõikega 5. Organ otsustas, et kõigi artikli 13 kohaste erandite kohaldamisala peaks olema piiratud ja kõnealuseid erandeid tuleks kasutada võimalikult vähe. Kolme tingimust: 1) teatav erijuhtum, 2) puudub vastuolu teoste tavapärase kasutamisega, 3) ei piirata põhjendamatult autori õigustatud huve, kohaldatakse koostoimes.

¹⁰ Vt WTO vaidluste lahendamise organi otsus *Ameerika Ühendriigid – Ameerika Ühendriikide autoriõiguseseaduse artikli 110 lõige 5*, WT/DS160/R, 15. juuni 2000.

- raamatukogude ja arhiivide huvides kehtestatud erand;
- erand, millega lubatakse teoseid levitada õppetöö ja teadusuuringute eesmärkidel;
- puudega inimeste huvides kehtestatud erand;
- võimalik kasutaja loodud sisu erand.

3.1. Raamatukogude ja arhiivide huvides kehtestatud erandid

Raamatukogude ja muude sarnaste asutuste puhul on ilmnenud kaks põhiprobleemi: raamatukogudes talletatavatest materjalidest digitaalkoopiate loomine ja nende koopiate elektrooniline edastamine kasutajatele. Raamatute, audiovisuaalsete materjalide ja muu sisu digiteerimisel võib olla kaks eesmärki: sisu säilitamine tulevaste põlvkondade jaoks ning sisu sidusvõrgus kättesaadavaks tegemine lõppkasutajate jaoks.

Kehtivas õiguslikus raamistikus ei tehta raamatukogudele ega arhiividele reprodutseerimisõiguse suhtes ülderandit. Reprodutseerimine on lubatud ainult erijuhtudel, mis peaksid väidetavalt hõlmama teatavaid raamatukogude kataloogides talletatavate teoste säilitamiseks vajalikke tegevusi. Teisest küljest puudub raamatukoguerandi ja seda rakendavate siseriiklike eeskirjade puhul sageli selgus sellistes küsimustes nagu vorminguvahetus ja erandiga lubatud koopiate arv. Asjaomased üksikasjalikud eeskirjad tulenevad siseriiklikul tasandil tehtavaist õiguspoliitilistest otsustest. Mõni liikmesriik on raamatukogude tehtavate reprodutseerimistoimingute suhtes kehtestatud piiravad eeskirjad.

Viimastel aastatel ei ole raamatukogude ja muude avalikku huvi pakkuvate asutuste huvi märgatavalt kasvanud mitte ainult teoste säilitamise (digiteerimise), vaid ka olemasolevate kogude sidusvõrgus juurdepääsetavaks tegemise vastu. Kui selline juurdepääs tekiks, ei peaks teadlased raamatukogude väitel enam raamatukogudesse ega arhiividesse kohale tulema, vaid saaksid vajalikku teavet otsida ja hankida Interneti kaudu. Kirjastajate sõnul tegelevad nemadki oma kataloogide digiteerimisega interaktiivsete sidusandmebaaside loomiseks, et kasutajad pääseksid kõnealusele materjalile juurde oma arvuti kaudu¹¹. Nende teenuste kasutamise eest tuleb maksta tellimustasu.

Kehtivate autoriõigust käsitlevate õigusaktide alusel on avalikel raamatukogudel, haridusasutustel, arhiividel ja muuseumidel kasu kahest järgmisest autoriõiguse direktiivis esitatud erandist:

- reprodutseerimisõiguse erand konkreetsete reproduktsioonide kohta, mis ei ole ette nähtud majandusliku või kaubandusliku tulu saamiseks (direktiivi artikli 5 lõike 2 punkt c), ning
- kitsalt sõnastatud erand, mis käsitleb üldsusele edastamise või kättesaadavaks tegemise õigust selliste asutuste territooriumil asuvate eriseadmete kaudu teostavateks uuringuteks või eraviisiliseks uurimiseks (direktiivi artikli 5 lõike 3 punkt n).

¹¹ Näiteks Elsevier, 2200 ajakirja kirjastaja, on loonud teenuse ScienceDirect, mille on 10 miljonil teadlasel ja uurijal oma arvuti kaudu juurdepääs 8,7 miljonile ajakirjaartiklile. 2004. aastal avas Elsevier andmebaasi Scopus, mis sisaldab 16 000 ajakirja kõigilt põhilistelt teadus-, tehnika- ja meditsiinikirjastustelt. Samuti pakuvad nad sidusteenust MD Consult, mis on suunatud tervishoiutöötajatele ning ühendab endas tähtsamad meditsiiniressursid.

3.1.1. Digiteerimine (säilitamine)

Reprodutseerimisõiguse erand hõlmab vaid "konkreetseid reproduktsioone". Seega on artikli 5 lõike 2 punktis c esitatud erand ainus, mis viitab selgesõnaliselt esimesele osale direktiivi artikli 5 lõikes 5 kodifitseeritud "kolmeastmelisest testist", millega on nõutud, et erandeid kohaldatakse üksnes „teatavatel erijuhtudel“. Vastavalt sellele ja direktiivi põhjenduses 40 märgitule peaks kõnealune erand kehtima ainult teatavatel erijuhtudel ega tohiks hõlmata kaitstud teoste või fonogrammide *on-line* edastamisega seotud tegevust.

Erandi ettevaatliku sõnastusega antakse seega mõista, et ei raamatukogudele ega muudele erandist kasusaajatele ei tehta reprodutseerimisõiguse suhtes ülderandit. Reprodutseerimine on lubatud ainult erijuhtudel, mis peaksid väidetavalt hõlmama teatavaid raamatukogude kataloogides talletatavate teoste säilitamiseks vajalikke tegevusi. Teisest küljest ei sisalda erand selgeid eeskirju selliste küsimuste kohta nagu vorminguvahetus ja lubatud koopiate arv. Asjaomased üksikasjalikud eeskirjad tulenevad siseriiklikul tasandil tehtavaist õiguspoliitilistest otsustest.

Mõned liikmesriigid on raamatukogude tehtavate reprodutseerimistoimingute suhtes kehtestatud piiravad eeskirjad. Ühendkuningriigi valitsus peab praegu arutelu,¹² et muuta autoriõiguse, disainilahenduste ja patentide seaduse (Copyright, Designs and Patents Act – CDPA) 42. jagu, mille kohaselt võivad raamatukogud ja arhiivid teha nende alalises kogus sisalduvatest kirjandus-, draama- ja muusikateosest säilitamise või asendamise otstarbel ühe koopia. Valitsuse ettepanek on erandit laiendada, et võimaldada helisalvestiste, filmide ja saadete kopeerimist ja nende vormingu muutmist ning rohkem kui ühe koopia tegemist juhtudel, kui alaliste kogude juurdepääsetavas vormingus säilitamiseks on teost vaja mitu korda kopeerida.

Teoste säilitamise puhul on raamatukogud, arhiivid ja muuseumid need, kes säilitavad teoseid püsivas vormingus. Samas on laiahaardelise digiteerimisprotsessiga üha enam seotud ka eraõiguslikud üksused, nagu otsingumootorid. Näiteks 2005. aastal käivitati projekt Google Book Search, mille eesmärk on muuta raamatute sisu Internetis otsitavaks¹³. Google on sõlminud Euroopa raamatukogudega lepingud, mis hõlmavad üldkasutatavate teoste digiteerimist¹⁴. Kirjastajad katsetavad ka raamatute osadele või isegi tervetele raamatutele tasuta sidusjuurdepääsu võimaldamist ning arendavad vahendeid, mis võimaldavad kasutajatel raamatute sisu sirvida.¹⁵

Tuleb rõhutada, et eraõiguslikud üksused, nagu otsingumootorid, ei saa kasu artikli 5 lõike 2 punktis c sätestatud erandist, kuna kõnealust erandit kohaldatakse avalike raamatukogude, haridusasutuste, muuseumide või arhiivide suhtes ja see hõlmab toiminguid, mis ei anna otsest või kaudset majanduslikku või kaubanduslikku kasu. Digiteerimine hõlmab

¹² <http://www.ipo.gov.uk/about/about-consult/about-formal/about-formal-current/consult-copyrightexceptions.htm>

¹³ <http://books.google.com>

¹⁴ Vt Oxfordi raamatukogu pakutav teave:

<http://www.bodley.ox.ac.uk/librarian/CNIGoogle/CNIGoogle.htm>.

¹⁵ Näiteks HarperCollins on hiljuti käivitanud mitu sellist programmi: programm „Full Access“ (valitud raamatute täielikud tekstid on piiratud aja jooksul tasuta kättesaadavad), programm „Sneak Peek“ (lugejatel on kahe nädala jooksul enne raamatu avaldamist võimalus vaadata 20% ulatuses selle sisu) ja programm „Browse Inside“ (lugejad saavad pärast raamatu avaldamist vaadata 20% ulatuses selle sisu). Need on saadaval aadressil www.HarperCollins.com.

reprodutseerimisõigust,¹⁶ sest teose analoogvormingust digitaalvormingusse muutmiseks tuleb seda reprodutseerida. Näiteks tuleb raamatut enne digiteerimist skaneerida. Kui kõnealust skaneerimist teevad eraõiguslikud üksused asjaoludel, mis ei ole hõlmatud artikli 5 lõike 2 punktiga c, peavad õiguste valdajad selliseks reprodutseerimiseks eelneva loa andma. Samuti on õiguste valdajate nõusolekut vaja enne digiteeritud teose sidusvõrgus kättesaadavaks tegemist.

Selliseid projekte nagu Google Book Search, mis hõlmavad raamatukogude raamatute skaneerimist, et muuta nende sisu Internetis otsitavaks, eristatakse tavaliselt linkimisest, süvalinkimisest, interlinkimisest ja indekseerimisest, mis on seotud sidusvõrgus juba kättesaadavate teostega. Näiteks oli Saksamaa ülemkohus seoses hüperlinkidega (elektrooniline ühendus Internetis asuva failiga) arvamusel, et teoseid ei reprodutseerita linkimise või süvalinkimise (linkimine, mis viib Interneti-kasutaja sama veebisaidi teisele veebilehele) teel¹⁷. Ameerika Ühendriikides toimunud *Perfect 10* kohtuasjas *Google'i ja Amazoni* vastu¹⁸ oli kohus arvamusel, et teisel veebisaidil asuva täissuuruses pildiga linkimine, mis ei eelda originaalpildi reprodutseerimist, ei riku reprodutseerimisõigust. Kui mõned kohtud käsitavad pisipilte, s.o väikeste piltide reproduktsioone, mis sisaldavad linke muudele Interneti-saitidele, reprodutseerimise ainuõiguse rikkumisena¹⁹, siis Erfurti piirkondlik kohus²⁰ oli arvamusel, et pisipiltide kasutamine linkide loomiseks ei tekita autoriõigustega seotud vastutust, kui teos on Internetis avaldatud õiguste valdaja poolt või tema nõusolekul²¹.

Sageli vaieldakse siiski, et projekt Google Book Search läheb Saksamaa ülemkohtu *Paperboy* kohtuasjas²² ja *Perfect 10* kohtuasjas käsitlevatest otsingumootoritest veelgi kaugemale. *Paperboy* kohtuasjas lõi otsingumootor lingid veebisaitidele, mis sisaldasid kaitstud teoseid, mis olid sidusvõrgus kättesaadavaks muudetud õiguste valdaja nõusolekul. *Paperboy* teenus põhines teostel, mille olid kättesaadavaks muutnud teised, ega saanud enam luua linke teostele, mille õiguste valdajad olid kõrvaldanud. Teenus ei hõlmanud ka teose vahemällu salvestamist, kuna link pärast originaali kõrvaldamist enam ei toiminud.

3.1.2. Digiteeritud teoste kättesaadavaks tegemine

Praeguse autoriõiguse seaduse alusel saavad avalikud raamatukogud, haridusasutused või muuseumid ja arhiivid kasu teoste või muude objektide üldsusele edastamise või üldsusele kättesaadavaks tegemise õiguse kitsalt sõnastatud erandist, kui see tegevus toimub uuringute või eraviisilise uurimise eesmärgil selliste asutuste *territoriumil* asuvate eriseadmete kaudu (direktiivi artikli 5 lõike 3 punkt n).

¹⁶ Vt WIPO autoriõiguse lepingu (WCT) ühisdeklaratsioon, mis käsitleb artikli 1 lõiget 4: „Berni konventsiooni artikli 9 kohast taasesitamise õigust ja vastavalt sellele lubatud erandeid kohaldatakse digitaalses keskkonnas täies ulatuses eeskätt digitaalkujul teoste kasutamise suhtes. Kaitstud digitaalkujul teose salvestamine elektroonilisele andmekandjale tähendab taasesitamist Berni konventsiooni artikli 9 tähenduses.“

¹⁷ BGH, 17.7. 2003, kohtuasi I WR 259/00, *Paperboy* (kohtuotsus tehti enne selle direktiivi rakendamist).

¹⁸ Kohtuasi 06-55405, 9. kohturingkond, 16.5.2007.

¹⁹ Bielefeldi piirkondlik kohus, 8. november 2005, JurPC Web-Dok. 106/2006 ja Hamburgi piirkondlik kohus, 5.september 2003, JurPC Web-Dok 146/2004.

²⁰ Erfurti piirkondlik kohus, 15. märts 2007, 3 O 1108/05 - Bildersuche Suchmaschine Haftung.

²¹ Sama põhjendust järgides ei küsi otsingumootorid autoriõiguste omanikelt eelnevat luba veebilehete sisu indekseerimiseks. Otsingumootorite põhjendus on, et kui sisu omanik ei soovi sisu veebilehel indekseerimist, saab ta indekseerimise vältimiseks ning otsingumootoril sisu kopeerimise takistamiseks sõnumi kodeerida failis nimega „robots.txt“. Nad on arvamisel, et kui sellist tehnoloogiat ei rakendata, on see samaväärne otsingumootorile kopeerimiseks ja indekseerimiseks antud kaudse litsentsiga.

²² BGH, 17.7.2003, kohtuasi I WR 259/00, *Paperboy*.

See erand ei hõlma väidetavalt dokumentide elektroonilist edastust kaugelasuvatele lõppkasutajatele. Materjalide elektroonilise edastuse suhtes lõppkasutajatele on direktiivi põhjenduses 40 sätestatud, et raamatukogude ja arhiivide huvides kehtestatud erand ei tohiks hõlmata „kaitstud teoste või muude objektide *on-line* edastamisega seotud tegevust“.

3.1.3. Omanikuta teosed

Üks suuremahuliste digiteerimisprojektide käigus esile kerkinud probleem on omanikuta teoste fenomen. Omanikuta teosed on need, mille autoriõigused on veel kaitstud, kuid mille omanikku ei ole võimalik kindlaks teha või leida. Haridusliku, ajaloolise või kultuurilise väärtusega teoste või helisalvestiste suhteliselt madalate kuludega suurele publikule sidusvõrgu kaudu levitamise järele on silmapaistvalt suur nõudlus. Tihti väidetakse, et selliste projektide korraldamist pidurdab omanikuta teoste probleemile rahuldava lahenduse puudumine. Kaitstud teosest võib saada omanikuta teos, kui autori ja/või muude asjaomas(t)e õiguste valdaja(te) (nt kirjastaja või filmirežissöör) kohta andmed puuduvad või on aegunud. Selline olukord juhtub tihti teoste puhul, mida enam kaubanduslikel eesmärkidel ei kasutata.

Lisaks raamatutele on raamatukogudes, muuseumides ja arhiivides tuhandeid selliseid omanikuta teoseid nagu fotod ja audiovisuaalsed teosed. Nende omanike kohta andmete puudumine võib takistada nende teoste üldsusele sidusvõrgu kättesaadavaks tegemist ja digitaalrestaureerimist. Eriti kehtib see just omanikuta filmide puhul.

Omanikuta teoste probleem seisneb põhiliselt õiguste hankimises, s.t kuidas tagada, et omanikuta teose kättesaadavaks teinud kasutajat ei süüdistataks autoriõiguse rikkumises, kui õiguste valdaja välja ilmub ning oma õigused selle teose kohta uuesti kinnitab. Lisaks vastutuse probleemile, ei pruugi õiguste valdajate leidmise ja tuvastamise, eriti kui tegu on mitme autoriga teosega, kulud ja aeg seda pingutust õigustada. See näib eriti kehtivat ringhäälinguorganisatsioonide arhiivides säilitatavate helisalvestiste ja audiovisuaalsete teoste õiguste kohta. Omanikuta teoste autoriõiguste hankimine võib takistada väärtusliku sisu levitamist ning pärssida edaspidist loominguilisust. Ulatus, mil määral omanikuta teosed teoste kasutamist tegelikult tõkestavad, ei ole selge. Probleemi Euroopa tasandil hindamiseks ei ole piisavalt vajalikke majandusandmeid.

Omanikuta teoste küsimust arutatakse praegu nii siseriiklikul²³ kui ka ELi tasandil. Ka USA²⁴ ja Kanada²⁵ on omanikuta teoste probleemile lahenduse leidmise nimel tegutsenud. Kuigi lähenemised sellele probleemile on erinevad, põhinevad lahendused üldiselt samal põhimõttel – kasutaja peab õiguste valdaja(te) tuvastamiseks või leidmiseks piisaval määral otsima.

²³ Nt sisaldab Ühendkuningriigis välja antud Gowersi intellektuaalomandi ülevaade („Gowers Review of Intellectual Property“) soovitus, et komisjon peaks direktiivi 2001/29/EÜ muutma ning sätestama omanikuta teoste erandi. Taanis ja Ungaris on omanikuta teoste probleemile välja töötatud oma lahendused (Taanis lahendus põhineb laiendatud kollektiivlitsentsidel ja Ungari lahendus avalik-õigusliku asutuse välja antud litsentsidel).

²⁴ USA autoriõiguse amet (US Copyright Office) avaldas 2006. aasta jaanuaris omanikuta teoseid käsitleva aruande. 2008. aasta 24. aprillil esitati senatis ja esindajatekojas kaks seaduseelnõud (vastavalt Shawn Bentley omanikuta teoste seadus („Shawn Bentley Orphan Works Act“) ja 2008. aasta omanikuta teoste seadus („Orphan Works Act of 2008“)). Mõlemad seaduseelnõud teevad ettepaneku muuta USA seadustiku jaotist 17, lisades jao, mis käsitleb omanikuta teoste piiranguid ja õiguslikke vahendeid.

²⁵ Kanada lahendus põhineb Kanada autoriõiguse ameti (Copyright Board of Canada) välja antud lihtlitsentsidel.

Komisjon võttis 2006. aastal vastu soovitus²⁶ julgustamaks liikmesriike looma mehhanisme, mis hõlbustaks omanikuta teoste kasutust ning soodustaks teadaolevate omanikuta teoste loendite kättesaadavaks tegemist. Moodustati digitaalsete raamatukogude alane kõrgetasemeline eksperdirühm, mis koondab omanikuta teostega seotud huvirühmad. Rühm võttis vastu digitaalse säilitamise, omanikuta teoste ja lõppenud tiraažiga teoste teemalise lõpparuande („Final Report on Digital Preservation, Orphan Works and Out-of-Print Works“) ning raamatukogude, arhiivide ja õiguste valdajate esindajad kirjutasid alla omanikuta teoste teemalise vastastikuse mõistmise memorandumile („Memorandum of Understanding on orphan works“)²⁷. Memorandum sisaldab juhiseid õiguste valdajate hoolikaks otsimiseks ning omanikuta teoste andmebaaside üldisi põhimõtteid ja õiguste hankimise mehhanisme. Üksikasjalikud lahendused tuleb välja töötada siseriiklikul tasandil.

Enamik liikmesriike ei ole veel omanikuta teoste probleemile regulatiivset lahendust välja töötanud. See probleemi võimalik piiriülene iseloom näib eeldavat ühtlustatud lähenemist.

Küsimused

- (6) Kas raamatukogudele ja arhiividele tehtav erand peaks jääma muutmata, kuna kirjastajad ise loovad oma kataloogidele sidusjuurdepääsu võimalused?**
- (7) Kas avalikud raamatukogud, haridusasutused, muuseumid ja arhiivid peaks teostele juurdepääsu parandamiseks sõlmima kirjastajatega litsentsilepinguid? Kas olemas on näiteid edukatest litsentsiskeemidest, mis võimaldavad raamatukogu teostele sidusjuurdepääsu?**
- (8) Kas avalike raamatukogude, haridusasutuste, muuseumide ja arhiivide erandi ulatus peaks olema selgitatud järgmiste aspektide suhtes:**
 - (a) vorminguvahetus;**
 - (b) erandi alusel tehtavate koopiate arv;**
 - (c) raamatukogude tervete kogude skaneerimine.**
- (9) Kas seaduses peaks olema selgitus selle kohta, kas raamatukogudes asuvate teoste skaneerimine nende Internetis otsitavaks muutmise eesmärgil ületab praeguste autoriõiguse erandite ulatust?**
- (10) Kas omanikuta teoste probleemiga tegelemiseks oleks vaja täiendavat õigusnormi, mis oleks komisjoni 24. augusti 2006. aasta soovitusest 2006/585/EÜ põhjalikum?**
- (11) Kui jah, siis kas seda tuleks teha 2001. aasta infoühiskonna autoriõigust käsitleva direktiivi muutmise teel või eraldi õigusaktina?**
- (12) Kuidas peaks tegelema omanikuta teoste probleemi piiriüleste aspektidega, et tagada eri liikmesriikides vastu võetud lahenduste tunnustamine terves ELis?**

²⁶ Komisjoni 24. augusti 2006. aasta soovitus kultuurimaterjali digiteerimise, sellele sidusjuurdepääsu tagamise ja selle digitaalse säilitamise kohta, 2006/585/EÜ, L 236/28.

²⁷ http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/hleg/hleg_meetings/index_en.htm

3.2. Puudega inimeste huvides kehtestatud erand

Puudega inimestel peaks olema võimalus teadmistepõhisest majandusest kasu saada. Selleks ei ole neil tarvis mitte ainult füüsilist juurdepääsu haridusasutustesse või raamatukogudesse, vaid ka nende vajadustele vastavaks kohandatud vormingutes materjalidele (nt rahvusvahelises pimedate kirjas, suures kirjas, heliraamatutena ja kasutuskõlblike elektrooniliste raamatutena).

Direktiiv sisaldab reprodutseerimisõiguse ja üldsusele edastamise õiguste erandit puudega inimeste huvides. Kõik liikmesriigid on selle erandi rakendanud, kuid mõned siseriiklikud õigusaktid piirnevad vaid kindlate puudekategoriatega (nt hõlmab erand vaid nägemispuudega inimesi). Mõnedes liikmesriikides tuleb erandi alusel teoste kasutamise eest tasuda õiguste valdajatele tasu.

Puudega inimeste ühine mure on kulud, nii ajalised kui ka rahalised, mis tekivad vajadusest teha kasutuskõlblikke koopiaid raamatutest, mis on kättesaadavad vaid paber kandjal või sellises digitaalvormingus, mida ei saa hõlpsalt rahvusvahelisse pimedatekirja teisendada. Õiguste valdajad usuvad, et tagada tuleb asjakohane kaitse piraatluse ja väärkasutuse vastu, eriti digitaalvormingute edastamisel, mida on hõlbus reprodutseerida ja kohe Interneti teel levitada.

Direktiivi artikli 5 lõike 3 punkt b võimaldab mitteärilise kasutuse, mis on otseselt seotud inimese puudega, ulatuses, mis on konkreetse puude puhul vajalik. Direktiivi põhjendus 43 rõhutab, et liikmesriigid peaksid võtma vajalikud meetmed teostele ligipääsu tagamise soodustamiseks isikutele, kellel on puue, mis takistab neil iseseisvalt teoseid kasutada, ning et nad pööraksid erilist tähelepanu kasutuskõlblikele vormingutele. Puudega inimeste huvides kehtestatud erand on avaliku huvi erandite hulgas, mis julgustavad õiguste valdajate poolse vabatahtliku meetme võtmise puudumisel liikmesriike võtma asjakohaseid meetmeid, et tagada kasusaajate juurdepääs tehniliste meetmetega kaitstud teostele.

Kõik liikmesriigid on selle erandi rakendanud, kuigi mõned siseriiklikud õigusaktid piirnevad vaid kindlate puudekategoriatega (nt Ühendkuningriigis²⁸ ja Bulgaarias kohaldatakse seda vaid nägemispuudega inimeste suhtes ning Lätis²⁹, Leedus ja Kreekas³⁰ nägemispuudega inimeste ja kuulmispuudega inimeste suhtes). Leedus piirneb erand lisaks veel õppetöö ja teadusuuringute eesmärkidega³¹. Kreekas hõlmab erand vaid reprodutseerimist ega laiene teoste edastamisele.

Vastavalt direktiivi põhjendusele 36 võivad liikmesriigid õiglase tasu maksmise ette näha juhul, kui kohaldatakse erandite kohta käivaid valikulisi sätteid. Mõned liikmesriigid, nagu Saksamaa, Austria ja Holland, nõuavad erandi alusel teoste kasutamise eest õiguste valdajatele tasu maksmist. Arvestades teoste kasutuskõlblikesse vormingutesse teisendamise kulu ja ressursside piiratud kättesaadavust, tekib küsimus, kas erandist kasusaajad peaksid õiguste valdajatele tasu maksuma või tuleks nad sellest kohustusest vabastada.

²⁸ 2002. aasta (nägemispuudega inimeste) autoriõiguse seaduse (Copyright (Visually Impaired Persons) Act 2002) jaod 31A–31F.

²⁹ 2004. aasta autoriõiguse seaduse jao 19 lõike 1 punkt 3 ja jagu 22.

³⁰ Seaduse 2121/1993 artikkel 28A.

³¹ 2003. aasta autoriõiguse seaduse artikli 22 lõike 1 punkt 2.

Vastavalt WIPO uuringule³² on ühine probleem kulud ja aeg, mis kulub sellistest raamatutest kasutuskõlblike koopiatega tegemiseks, mis on kättesaadavad vaid paber kandjal või sellises digitaalvormingus, mida ei saa hõlpsalt rahvusvahelisse pimedatekirja teisendada. Direktiiv ei nõua, et õiguste valdajad muudaksid oma teose mingis kindlas vormingus kättesaadavaks. Küsimus on selles, kuidas varustada asjakohaseid organisatsioone teoste kaitsmata digitaalsete koopiatega (kasutuskõlblikusse vormingusse teisendamiseks) viisil, mis võtaks arvesse kirjastajate muret nende teoste turvalisuse ja autoriõiguse pärast.

On olemas näiteid edukast koostööst kirjastajate ja nägemispuudega inimesi esindavate organisatsioonide vahel. Taanis on Taani pimedate raamatukogu toodetud e-raamatud ja heliraamatud varustatud unikaalse identifitseerimisnumbriga, mis võimaldab kasutuse ja teose üle kontrolli omada ning võimalikke rikkujaid tabada. Prantsusmaal on mittetulundusühing BrailleNet sõlminud lepingud kirjastajatega teoste digitaalkoopiatega edastamise kohta, mis talletatakse spetsiaalses turvalises serveris, millele on juurdepääs vaid selleks loa saanud organisatsioonidel.

Õiguste valdajad usuvad, et tagada tuleb asjakohane kaitse piraatluse ja väärkasutuse vastu, eriti digitaalvormingute edastamisel, mida on hõlbus reprodutseerida ja kohe Interneti teel levitada. Otstarbekas lähenemine tundub olevat selliste usaldusväärsete vahendajate süsteem nagu eriraamatukogud või puudega inimesi esindavad organisatsioonid, kes võivad õiguste valdajatega läbirääkimisi pidada ja lepinguid sõlmida. Sellised lepingud sätestavad erisugused piirangud ja tagatised õiguste valdajatele väärkasutuse vältimiseks.

Üks sellega seotud probleem on, et puudega inimeste huvides kehtestatud erand ei ole direktiivis 96/9/EÜ andmebaaside õiguskaitses kohta³³ konkreetselt sätestatud. Selle direktiivi artikli 6 lõikes 2 on sätestatud erandid õppetöö ja teadusuuringute jaoks ning reprodutseerimiseks isiklikeks vajadusteks, kuid puudega inimeste jaoks erandit ei ole. See tekitab muret, et andmebaasi kaitse rakendamine põhjendusega, et mingi kindel kirjandusteos on samaaegselt kaitstud andmebaasina, võib takistada direktiivi 2001/29 artikli 5 lõike 3 punktis b puudega inimeste huvides kehtestatud erandi kohaldamist. Nagu öeldud 19. juuli 2004. aasta komisjoni personali töödokumendis, võib selline olukord tekkida, kui kirjandusteos, nt entsüklopeedia, on samaaegselt kaitstud nii teosena kui ka andmebaasina.

Küsimused

- (13) Kas puudega inimesed peaksid hoopis teoste kasutuskõlblikkuse parandamiseks sõlmima kirjastajatega litsentsilepinguid? Kui jah, siis mis tüüpi litsentsimine oleks kõige sobivam? Kas juba on olemas litsentsiskeeme, mis parandavad teoste kättesaadavust puudega inimeste jaoks?**
- (14) Kas olemas peaksid olema kohustuslikud sätted selle kohta, et teosed tuleks puudega inimestele mingis kindlas vormingus kättesaadavaks teha?**
- (15) Kas olemas peaks olema selgitus, et praegust erandit kohaldatakse puudega inimeste suhtes, kellel on muu kui nägemis- või kuulmispuue?**

³² J. Sullivani poolt WIPO autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste alalise komitee jaoks koostatud uuring nägemispuudega inimeste huvides kehtestatud autoriõiguse piirangute ja erandite kohta (2006), lk 71–72.

³³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. märtsi 1996. aasta direktiiv 96/9/EÜ andmebaaside õiguskaitses kohta (EÜT L 77, 27.3.1996, lk 20–28).

- (16) Kui jah, siis milliseid muid puudeid tuleks teabe sidusvõrgus levitamisel asjakohaseks pidada?
- (17) Kas siseriiklikud õigusaktid peaksid selgitama, et puudega inimeste huvides kehtestatud erandist kasusaajad ei pea maksma tasu teose kasutamise eest, kui nad kasutavad seda kasutuskõlblikku vormingusse teisendamiseks?
- (18) Kas direktiiv 96/9/EÜ andmebaaside õiguskaitse kohta peaks sisaldama eraldi erandit puudega inimeste jaoks, mis oleks kohaldatav nii originaal- kui ka *sui generis* andmebaaside suhtes?

3.3. Teoste levitamine õppetöö ja teadusuuringute eesmärgil

Nii õpetajad kui ka õpilased toetuvad õppematerjalide kasutamisel ja nende levitamisel aina enam digitaaltehnoloogiale. Oluline osa regulaarsest õppekavajärgsest tegevusest toimub praegu võrgupõhiste õppekontode kaudu. Kuigi õppematerjalide levitamisel sidusvõrgu kaudu võib Euroopa hariduse ja teadusuuringute kvaliteedile kasulik mõju olla, võib see endas kanda ka autoriõiguste rikkumise riski seal, kus õppe- ja uuringumaterjalide digiteerimine ja/või kättesaadavaks tegemine on autoriõigusega kaitstud.

Avaliku huvi erand õppetöö ja teadusuuringute eesmärkide täitmise huvides loodi selleks, et sobitada omavahel õiguste valdajate õiguspäraseid huvisid ja laiemat teabe juurdepääsu võimaldamise eesmärki. Autoriõiguse direktiiv võimaldab liikmesriikidel näha ette reprodutseerimise ja üldsusele edastamise õigustele erandid ja piirangud, kui teost kasutatakse „illustreeriva materjalina õppetöös või teadusuuringutes, tingimusel, et märgitakse ka allikas, sh autori nimi, kui see ei ole võimatu“. Seda erandit on tihti rakendatud kitsas tähenduses ning kaugõpe või Interneti-põhine koduõpe ei ole hõlmatud. Lisaks hõlmab erand sageli vaid uuringumaterjalide väljavõtete, mitte tervete teoste kopeerimist. Mõnikord on liikmesriigid otsustanud vaid õppetöö erandi kasuks, jättes teadusuuringute erandi ette nägemata.

Direktiivi vastuvõtmise ajal võeti arvesse nii traditsioonilist klassiruumis toimuvat õpet kui ka kaasaegset e-õpet. Seetõttu on põhjenduses 42 sedastatud, et artikli 5 lõike 3 punkt a võib olla kohaldatav ka kaugõppe suhtes. Artikli 5 lõike 3 punkti a enda sõnastuses see siiski ei kajastu, kuna see ei sisalda ei mõistete „õppetöö“, „teadusuuringud“ või „illustreeriv materjal“ määratlusi ega mingit täiendavat selgitust erandi ulatuse kohta. Põhendus 42 viitab õppetöö ja teadusuuringute mitteärilisele iseloomule kui kriteeriumile, mille põhjal erandit kohaldatakse, olenemata selle asutuse organisatsioonilisest struktuurist või rahastamisvahenditest, kus tegevus toimub. Direktiiv on seega jätnud liikmesriikidele rakendamisel väga suure vabaduse, võimaldades neil määrata erandi alusel toimuva lubatud kasutamise piirid.

Teoste kasutamist illustreeriva materjalina õppetöös ja teadusuuringutes käsitletakse eri liikmesriikides erinevalt. Mõnedes riikides, nagu Taani, Soome, Rootsi ja Prantsusmaa (kuni 2009. aasta jaanuarini), toimub teoste kasutamine illustreeriva materjalina õppetöös ja teadusuuringutes vastavalt autoritasude kogumise ühingute ja haridusasutuste vahel sõlmitud laiendatud kollektiivlepingutele. Laiendatud kollektiivlitsentside süsteemi eelistest (asutused saavad pidada läbirääkimisi selliste lepingute sõlmimiseks, mis sobivad nende vajadustega kõige paremini) hoolimata kätkeb see litsentsimisviis riski, et lepingus ei suudeta kokku

leppida või et saavutatakse suhteliselt piirav leping, põhjustades seega haridusasutuste jaoks õiguskindlusetust³⁴.

Liikmesriikides, kus õppetöö ja teadusuuringute jaoks kehtestatud erand sisaldub siseriiklikes õigusaktides, erinevad asjakohased sätted olulisel määral. Kui mõned riigid laiendavad erandit ka üldsusele edastamise ja kättesaadavaks tegemise õigustele (nt Belgia, Luksemburg, Malta ja Prantsusmaa (alates 2009. aasta jaanuarist)), siis teised piiravad seda vaid reprodutseerimisõigusele (Kreeka, Sloveenia) või võimaldavad üldsusele edastamist vaid tingimusel, et edastuse vastuvõtt ei toimu väljaspool haridusasutuse territooriumit (Ühendkuningriik). Saksamaa aga eristab õppetööd ja teadusuuringuid, millest esimese puhul võimaldatakse kaitstud teoste kasutamine õppetöös vaid klassiruumis või Interneti teel juhul, kui see on piiratud mingist kindlast kursusest osavõtvate õpilaste rühmaga. Lähenedamine teadusuuringutele ei ole nii piirav, kuna teoste kättesaadavaks tegemine on lubatud „oma teadusuuringute jaoks“ ja „piiratud arvule osalistele“³⁵.

Kopeerimisviisi puhul ei tee enamik liikmesriike analoog- ja digitaalkoopiatel mingit vahet, mistõttu hõlmab erand neid mõlemaid. Ungari autoriõiguse seaduse sõnastus piirab siiski erandi ulatuse vaid analoogreprodutseerimisele. Samuti ei ole Taanis õiguste valdajate esindajate ja haridusasutuste vahel digitaalkopeerimist hõlmavat lepingut. Ülikoolidele ja koolidele on antud litsents, mis hõlmab teoste väljavõtetest vaid paberkoopiade tegemist. Ainus laiendatud kollektiivlitsents, mis sisaldab selliseid toiminguid nagu skaneerimine, printimine, elektronposti teel saatmine, allalaadimine ja salvestamine, on välja antud teoste Internetis kasutamise kohta nn õpetajakoolituse kolledžites.

Sama õigusakti erinev käsitlemine eri liikmesriikides võib viia õiguskindlusetuseni seoses sellega, mida erand lubab, eriti kui õppetöö ja teadusuuringud viiakse läbi riikidevahelise tegevuse raames. Aina enam õpilasi ja teadlasi soovivad vajalikke õpperessursse lisaks traditsioonilisele klassiruumikeskkonnale kasutada ka sidusvõrkude kaudu, mis ei sea ajalisi ega geograafilisi piiranguid. Sätted, mis võimaldavad vaid teoste reprograafilist kopeerimist või nõuavad õpilase füüsilist kohalolu haridusasutuse territooriumil, takistavad neil asutustel kasutada ära uute tehnoloogiate potentsiaali ja rakendada kaugõppeprogramme. Nagu toodud Gowersi intellektuaalomandi ülevaates, „täheb see, et kaugõppe vormis õppijaid on kooli territooriumil õppivate õpilastega võrreldes ebasoodsamas olukorras ning seetõttu mõjutavad need piirangud ebaproportsionaalselt puudega õpilasi, kelle õppetöö võib toimuda koolist kaugemal. (...) Asjakohast autoriõiguse erandit tuleks laiendada nii, et see võimaldaks teoste peatükke õpilastele kättesaadavaks muuta elektronposti või virtuaalõppekeskkondade kaudu.“³⁶

Teine liikmesriikide vaheline lahknevus puudutab teoste väljavõtete pikkust, mida võib õppetöö või teadusuuringute eesmärgil reprodutseerida või kättesaadavaks muuta. Seega võib erand hõlmata tervet teost (Malta), ajakirjaartikleid ja teoste lühikesi väljavõtteid (Belgia,

³⁴ Selline olukord leidis aset Prantsusmaal, kus 2005. aastal pärast haridusasutusi esindava haridusministeeriumi ja õiguste valdajaid esindava kultuuriministeeriumi ühisdeklaratsiooni sõlmiti viis sektoripõhist lepingut teoste kasutamise kohta illustreeriva materjalina õppetöös ja teadusuuringutes. Direktiivi rakendusprotsessi käigus kehtestati haridusasutuste ja eriti ülikoolide vahelesekkumise tulemusena esimest korda Prantsusmaa intellektuaalse omandi seadustikus erand, mis reguleerib teoste kasutamist illustreeriva materjalina õppetöös ja teadusuuringutes; see säte jõustub 2009. aasta jaanuaris, asendades varasemat lepingute süsteemi.

³⁵ Saksamaa autoriõiguse seaduse UrhG §52a nõuab, et kasutajad maksaksid õiguste valdajale teose kättesaadavaks muutmise eest õiglast tasu.

³⁶ Gowers Review of Intellectual Property 2006, punktid 4.17 ja 4.19.

Saksamaa ja Prantsusmaa) või vaid teoste lühikesi väljavõtteid, kusjuures teoste eri tüüpe (ja pikkuseid) ei eristata (Luksemburg). Viimase näite puhul võib sellised teosed nagu ajakirjaartiklid tegelikult erandi ulatusest väljajäetuks pidada, kuna tavaliselt ei ole kellelgi vaja õppetöök või teadusuuringuks kasutada vaid väikest osa ajakirjaartiklist.

Asutuste suhtes, mis võivad õppetöö ja teadusuuringute huvides kehtestatud erandist kasu saada, on liikmesriigid kasutanud ka teistsuguseid lahendusi. Kui Saksamaa autoriõiguse seadus viitab koolidele, ülikoolidele, keskharidusjärgsetele asutustele ja mittetulunduslikele kutsekoolitusasutustele, siis teised riigid, nagu Ühendkuningriik, kasutavad terminit „haridusasutused“ ilma täpsemate selgitusteta ning Prantsusmaa intellektuaalomandi seadustik ei selgita üldse, mis asutuste puhul erandit kohaldatakse, ning järgib artikli 5 lõike 3 punkti a sõnastust: „illustreeriva materjalina õppetöös või teadusuuringutes“. Hispaanias ja Kreekas hõlmab see vabastus vaid õppetööd, jättes teadusuuringud välja.

Lisaks piiratud ühtlustatusest tulenevale teatavale õiguskindlusetusele võivad eespool nimetatud erinevused põhjustada probleemi ka siis, kui õpilased registreeruvad kursustele kaugõppe raames muudes riikides või kui õpetajad ja teadlased tegutsevad eri riikides asuvates eri asutustes. Riigist sõltuvalt võib täpselt ühesugune tegevus olla seaduslik või seadusevastane. Selle probleemi põhjused tulenevad eri viisidest, kuidas liikmesriigid on erandi oma siseriiklikes õigusaktides rakendanud. Seetõttu on tehtud ettepanekuid kehtestada õppetöö ja teadusuuringute jaoks kohustuslik erand, mille ulatus on direktiivis selgelt määratletud. Gowersi ülevaates soovitatakse näiteks, et hariduse erand „tuleks määratleda kasutus- ja tegevuskategooria järgi, mitte kandja või asukoha järgi“.³⁷

Erandi kohustuslikuks muutmine ja selle ulatuse täiendav selgitamine ei tähenda siiski selle laiendamist, kuna õiguste valdajate huvidega tuleb arvestada. Näiteks on Gowersi ülevaates illustreeriva materjalina õppetöös ja teadusuuringutes üldsusele edastamise erandi kohta sedastatud, et „oluline on tagada, et üldsusel üldiselt juurdepääsu sellistele (õppetöök ja teadusuuringuteks vajalikele) materjalidele ei ole“³⁸, vaid et juurdepääs on tagatud vaid õpilastele ja teadlastele. Sel teemal on autoriõiguse direktiivi põhjenduses 44 sätestatud, et „liikmesriikidel tuleb neid erandeid või piiranguid sätestades eelkõige nõuetekohaselt arvesse võtta senisest suuremat majanduslikku mõju, mida sellised erandid või piirangud võivad kaasa tuua uue elektroonilise keskkonna tingimustes.“

„Seepärast võib olla vajalik veelgi kärpida teatavate erandite või piirangute ulatust autoriõigustega kaitstud teoste ja muude objektide teatavate uute kasutusviiside puhul.“ Saavutada tuleb tasakaal autoriõiguste kaitse piisava taseme tagamise ja samaaegse Euroopa hariduse ja teadusuuringute konkurentsivõime arendamise vahel.

Küsimused

- (19) Kas teadustöö ja uuringute tegijad peaksid õppetöö ja teadusuuringute eesmärgil teoste juurdepääsetavuse parandamiseks sõlmima kirjastajatega litsentsilepinguid? Kas olemas on näiteid edukatest litsentsiskeemidest, mis võimaldavad teoste sidusvõrgus kasutamist õppetöö ja teadusuuringute eesmärgil?**

³⁷ Gowers Review of Intellectual Property 2006, punkt 4.15.

³⁸ Gowers Review of Intellectual Property 2006, punkt 4.18.

- (20) Kas õppetöö ja teadusuuringute erandit tuleks selgitada, nii et hõlmatud oleks ka kaugõppe tänapäevased vormid?
- (21) Kas olemas peaks olema selgitus, et õppetöö ja teadusuuringute erand hõlmab lisaks klassiruumides ja haridusasutustes kasutatavale materjalile ka teoste kasutust kodus õppimisel?
- (22) Kas olemas peaksid olema kohustuslikud miinimumreeglid teoste õppetöö ja teadusuuringute eesmärgil reprodutseeritavate või kättesaadavaks muudetavate väljavõtete pikkuse suhtes?
- (23) Kas olemas peaks olema kohustuslik miinimumnõue, et erand hõlmab nii õppetööd kui ka teadusuuringuid?

3.4. Kasutaja loodud sisu

Tarbijad ei ole ainult kasutajad, vaid aina enam ka sisu loojad. Konvergens viib selliste uute rakenduste loomiseni, mis põhinevad info- ja arvututehnoloogia võimel kaasata kasutajaid sisu loome ja levitamise protsessi. Web 2.0 rakendused, nagu ajaveebid, netisaated, viki või video ühiskasutus, võimaldavad kasutajatel hõlpsalt teksti, videoid või pilte luua ja ühiskasutusse anda ning mängida sisuloomes ja teabe levitamises aktiivsemat ja koostöövõimelisemat rolli. Kasutaja loodud sisu ning olemasolev lihtsalt kasutajate poolt üles laaditud ja tüüpiliselt autoriõigusega kaitstud sisu erineb üksteisest oluliselt. Ühes OECD uuringus määratleti kasutaja loodud sisu kui „Interneti kaudu üldsusele kättesaadavaks muudetud sisu, mis hõlmab teatavat hulka loomingulist pingutust ning mis on loodud väljaspool professionaalseid rutiine ja tavasid”³⁹.

Direktiiv ei sisalda praegu erandit, mis võimaldaks autoriõigusega kaitstud olemasoleva sisu kasutamist uute või tuletatud teoste loomisel. Kohustust enne mis tahes muudetud sisu kättesaadavaks tegemist õigused hankida võib pidada uuenduslikkuse takistuseks, kuna see ei võimalda uute ja potentsiaalselt väärtuslike teoste levitamist. Enne muudetud teoste erandi kehtestamist tuleb siiski hoolikalt kaaluda tingimusi, millel muudetud teosed lubatud oleksid, et mitte minna vastuollu originaalteose õiguste valdaja majanduslike huvidega.

On tehtud ettepanekuid muudetud, kasutaja loodud sisu erandi kehtestamiseks. Näiteks soovitati Gowersi ülevaates, et erand tehtaks „loomingulistele, muudetud ja tuletatud teostele”⁴⁰, mis jääks Berni konventsiooni kolmeastmelise testi parameetritesse. Ülevaates tunnistatakse, et see oleks direktiiviga vastuolus ja eeldab seetõttu direktiivi muutmist. Sellise erandi loomise eesmärk on soodustada teoste uuenduslikku kasutust ja lisaväärtuse tekitamist⁴¹.

Berni konventsiooni kohaselt hõlmaks muudetud kasutust *prima facie* reprodutseerimisõigus⁴² ja kohandamisõigus. Nendele õigustele erandi tegemiseks tuleks läbida kolmeastmeline test. See peaks olema täpsem ja viitama konkreetsele poliitilisele põhjendusele või õigustatud

³⁹ Kasutajapoolse osalusega veeb ja kasutaja loodud sisu (Participative Web and User-Created Content), OECD 2007, lk 9.

⁴⁰ Soovitus 11.

⁴¹ Ülevaade viitas selgelt USA seadustele vastavale „muudetud kasutusele“ ja tõi muusikatööstusest hiphopmuusika sämplimise näite. Muudetud kasutus omaette ei paku USA seadustes siiski kaitset autoriõiguste rikkumise süüdistuse vastu. See on hoopis üks tingimustest, mida on tarvis USA autoriõiguse seaduse jao 107 kohase ausa kasutuse tõestamiseks.

⁴² Berni konventsiooni artikkel 9.

kasutuse tüüpidele. Samuti peaks see piirnema lühikeste väljavõtetega (lühikeste lõikudega, jättes välja eriti eristatavad osad), rikkumata niimoodi kohandamisõigust⁴³.

Direktiivi mõned erandid pakuvad potentsiaalselt mõnesid paindlikke meetmeid seoses teoste vaba kasutusega. Lisaks eelnevalt mainitud eranditele, võimaldab artikli 5 lõike 3 punkt d tsiteerimist „kriitikas või ülevaadetes“. Seega on kriitika ja ülevaated ainsad näited võimalikest põhjendustest tsiteerimisele. See tähendab, et artikli 5 lõike 3 punktile d võib anda laia ulatuse, kuigi tsitaati peab kasutama „konkreetses eesmärgis ja vajalikus ulatuses“ ning „kooskõlas mõistlike tavadega“. Kommentaari „konkreetses eesmärgis“ ei pea olema teose enda analüüs. Samas võib väljavõte, mis on sellesama teose kommentaaris kooskõlas mõistlike tavadega, muutuda mõistlike tavadega vastuolus olevaks, kui selle eesmärk on kommenteerida mõnd laiemat teemat. Teine erand, mis võimaldab teatavat paindlikkust, on direktiivi artikli 5 lõike 3 punkt k, mis annab vabastuse kasutusele „karikatuuris, paroodias või pastišis“. Kuigi need kasutused ei ole määratletud, võimaldavad need kasutajatel varasemate teoste elemente loomingulistel või muutmise eesmärkidel kasutada.

Küsimused

- (24) **Kas olemas peaksid olema täpsemad reeglid selle kohta, milliseid toiminguid kasutajad tohivad ja ei tohi autoriõigusega kaitstud materjalide kasutamisel teha?**
- (25) **Kas direktiivis tuleks kehtestada erand kasutaja loodud sisule?**

4. ÜLESKUTSE KOMMENTAARIDE ESITAMISEKS

Laiade ainuõiguste kombineeritud toimimine koos konkreetsete ja piiratud eranditega rõhutab küsimust, kas direktiivi ammendava erandite loeteluga on tagatud „õiguste ja huvide tasakaal eri liiki õiguste valdajate [...] vahel“⁴⁴.

Tulevikku suunatud analüüs peab pöörama tähelepanu sellele, kas direktiivi võimaldatud tasakaal on endiselt kiiresti muutuva keskkonnaga kooskõlas. Tehnoloogia ning sotsiaalsed ja kultuurilised tavad esitavad seaduste kaudu saavutatud tasakaalule pidevalt väljakutseid ning uued turuosalisused, näiteks otsingumootorid, soovivad neid muutusi uutes ärimudelites rakendada. Selline areng võib liigutada väärtust siduskeskkonnas tegutsevate eri üksuste vahel ning mõjutada tasakaalu nende vahel, kes valdavad digitaalsisu õigusi ja kes pakuvad Internetis navigeerimise tehnoloogiaid.

Just seetõttu kutsubki see roheline raamat kõiki huvirühmi üles esitama oma vaateid eespool kirjeldatud tehnoloogiliste ja õiguslaste muutuste kohta. Esitatud küsimused on vaid soovituslikud ning huvirühmad võivad kommenteerida mis tahes muid teemasid, mida see roheline raamat käsitleb või millele viitab.

Vastused ja kommentaarid, mis võivad hõlmata nii kõiki kui ka ainult osasid eespool kirjeldatud teemadest, tuleks saata 30. novembriks 2008 järgmisel aadressil:

markt-d1@ec.europa.eu.

⁴³ Berni konventsiooni artikkel 12, kohandamis-, arranžeringu- ja muu muutmise õigus.

⁴⁴ Põhjendus 31.

Kui kommenteerijal on soov esitada kommentaarid konfidentsiaalselt, tuleb selgelt näidata, millised esitatud teabe osad on konfidentsiaalsed ning mida ei tohi komisjoni veebisaidil avaldada. Kogu ülejäänud esitatud teavet, mida ei ole selgelt konfidentsiaalseks märgitud, võib komisjon avaldada.